

Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İstihdam İlişkisi Üzerine Bir İnceleme

Özet

Munise Tuba AKTAŞ¹

İşsizlik sorunu günümüzün küresel sorunlarından biri haline gelmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler istikrarlı ya da yüksek büyüme hızlarına ulaşmalarına rağmen işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çalışmanın temel amacı istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak istihdam esnekliği eşitliğini kullanarak 1970-2012 dönemi için araştırmaktır. Bu çerçevede Türkiye için yapılan regresyon analizi sonucunda istihdam esnekliği 0.28 bulunmuştur. Buna göre, GSYİH'daki %1'lik artış istihdamda % 0.28'lik bir artış yaratmaktadır. Bu sonuç ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çalışmada temel sektörlerdeki büyümenin istihdam yoğunluğunu ortaya koymak amacıyla sektörel istihdam esneklikleri hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, İstihdam, İstihdam Esnekliği, Türkiye*

An Investigation on the Relationship between Employment and Growth in Turkey

Abstract

Unemployment has become one of the current global problems. Developed and developing countries have been facing an unemployment problem, although achievement the stable or high level of economic growth. The main aim in this paper is to investigate the empirical relationship between employment and growth for Turkey covering the period of 1970-2012 by using the employment elasticity. At this point, the results of regression analysis show that every one percent growth in GDP is related to 0.28 percent growth in employment. The result of the study indicates that the relationship between growth and employment is weak. Furthermore, to reveal employment intensity of the main sectors, the sectoral employment elasticities also calculated for Turkey.

Keywords: *Economic Growth, Employment, Employment Elasticity, Turkey*

¹ Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi
İİBF, mtturker@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde, ülke deneyimleri ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin zayıflamakta olduğunu göstermektedir. Birçok ülkede yüksek ekonomik büyüme dönemlerinde bile işsizlik sorunu devam etmektedir. Kriz dönemlerinde ise istihdam önemli ölçüde daralmakta ve resesyonun ortadan kalkmasına rağmen işsizlik oranları eski düzeyinin üstünde seyretmektedir. Bu kapsamda Türkiye için yapılan çalışmalarda da istihdamsız büyüme konusu son yıllarda sıklıkla gündeme getirilmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2000 yılında % 6.6 olan işsizlik oranı 2001 kriziyle %8.4’e yükselmiş, 2002-2005 arasında % 10’un üzerinde seyretmiş, 2009 yılında % 14 ile zirve yapmıştır. 2011 yılında işsizlik oranı % 9’un biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi küresel krizin ardından 2010 ve 2011 yılları arasında sırasıyla % 9.2 ve % 8.5 oranında yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Ancak söz konusu yıllarda kaydedilen yüksek büyüme hızlarına rağmen işsizlik oranları beklenenin aksine düşmemiş hatta yüksek düzeyde seyretmiştir.

AB ülkelerinde de işsizlik oranları yüksek düzeydedir. Eurostat verilerine göre AB-27’de 2012 yılında % 10.5 olan işsizlik oranı 2000’deki işsizlik oranından 1.7 puan daha yüksektir. AB-27’de işsizlik oranı 2008’de % 7.1’den 2009’da % 9’a, 2010 ve 2011’de % 9.7’ye yükselmiştir. 2012 yılında işsizlik oranı 2008 düzeyinden 3.4 puan daha yüksek bir düzeyde gerçekleşerek % 10.5’e ulaşmıştır. Anlaşıldığı gibi, 2008 küresel krizi işsizlik sorununu daha da ağırlaştırmıştır.

Ayrıca AB-27 genelinde büyüme oranları 2010 ve 2011’de sırasıyla %1.5 ve % 2.1 olarak gerçekleşmesine rağmen işsizlik oranlarında herhangi bir gerileme görülemediği. Bu veriler, son dönemlerde sıkça tartışılan büyüme ile istihdam arasındaki bağıntıya ilişkin görüşleri destekler niteliktedir. Nitekim, Birleşmiş Milletler(BM) 1996 İnsani Kalkınma Raporu’nda da belirtildiği gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler istihdamsız başka bir ifadeyle kötü bir büyümeyle karşı karşıyadır.

Türkiye’de istihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan teorik çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların çoğunluğunda iş-

sizlik oranı, istihdam oranı, işgücüne katılım oranı vb gibi işgücü piyasasının temel göstergeleri ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi işgücü piyasasının göstergelerinden biri de istihdamın ekonomik büyüme ile birlikte nasıl değiştiğinin ölçülmesinde kullanılan büyümenin istihdam esnekliği ya da büyümenin istihdam yoğunluğudur.

Bu çalışma, diğer çalışmalardan farklı olarak ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisinin ortaya konulmasında istihdam esnekliği göstergesinden de yararlanmıştır. Çalışmamızda Türkiye için toplam ve sektörel istihdam esneklikleri hesaplanmıştır.

Böylece istihdam ve GSYİH’nın tarihsel olarak birlikte nasıl gelişim gösterdiği açıkça görülebilir. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde ekonomik büyümenin istihdam yoğunluğu başka bir ifadeyle istihdam esnekliği ile işgücü verimliliği arasında da ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ekonomik büyümenin işgücü mü yoksa verimlilik yoğun mu olacağı tartışılabilir ve bu noktada işgücü yoğun bir ekonomik büyüme yerine verimliliğe dayalı bir ekonomik büyümenin daha istenir olduğu düşünülebilir. Ancak bu konudaki çalışmalar, verimlilik artışları ile istihdam artışlarının birlikte sürdürülebilmesinin ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve yoksulluğun azaltılmasındaki önemine dikkat çekmektedir. Bu anlamda istihdam yaratan büyüme iyi bir büyümedir. Dolayısıyla genel itibarıyla değerlendirildiğinde verimlilik, istihdam ve büyüme, kalkınma sürecinde birbirinin alternatifi değil, birbirini tamamlayan ve destekleyen unsurlar olarak görülmelidir.

Aynı zamanda istihdam olgusunun niceliksel olduğu kadar niteliksel boyutu da önemli bir konudur. Bu çalışmada istihdam-büyüme arasındaki ilişki niceliksel boyutuyla ele alınmaktadır. Ancak bilindiği gibi, istihdam konusunda önemli bir diğer sorun da istihdamın niteliksel boyutudur. Binyıl Kalkınma Hedefleri 2012 Raporu’nda belirtildiği gibi ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanlardan (own-account workers) oluşan kırılgan (vulnerable) istihdam gelişmekte olan ülkelerde 2011 yılında %58 ile toplam istihdamın yarısından fazlasını oluşturmaktadır(UNDP, 2012: 5). Bu gelişme de konunun önemli diğer boyutunu göstermekte ancak çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır.

2. DÜNYADA İŞSİZLİK SORUNUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dünya genelinde ve bölgeler itibarıyla işsizlik oranının ve reel büyüme oranının 2000-2012 dönemindeki gelişimi Tablo 1’de gösterilmektedir. Tablo 1 incelendiğinde dünya genelinde ve bölgeler itibarıyla işsizlik oranının küresel krizin etkisiyle yükseldiği anlaşılmaktadır. 2009 yılında küresel işsizlik oranı % 6.2’dir. 2009 yıllında bir önceki yıla göre işsizlik oranında % 2.3 ile en yüksek artışın gerçekleştiği bölge gelişmiş ekonomiler ve AB’dir. AB üyesi olmayan Orta-Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu’nda işsizlik oranı 2009 yılında 2008’e göre %1.8 oranında artarken, Latin Amerika ve Karayip Adaları’nda %1.2 oranında artış göstermiştir. Doğu Asya, Güney Asya gibi diğer bölgelerde işsizlik oranında

çok daha düşük düzeylerde (%0.1-%0.2 gibi) artış yaşanmış, hatta bazı bölgelerde işsizlik oranı azalmıştır. Güneydoğu Asya ve Pasifikte işsizlik oranında % 0.1 oranında gerileme görülmüş, Kuzey Afrika’da söz konusu oranda herhangi bir değişiklik olmamıştır. 2011 yılı dikkate alındığında gelişmiş ülkeler ve AB’de işsizlik oranının dünya ortalamasının %2.5 üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Gelişmiş ve AB ekonomilerinde kriz öncesi dönemle karşılaştırıldığında işsizlik oranlarının kriz sonrasında da yüksek seviyesini koruduğu görülmektedir. İşsizlik oranı Orta-Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde de yüksek seyretmektedir. İşsizlik oranı Doğu Asya, Güney Asya ve Güneydoğu Asya ve Pasifik bölgesinde dünya ortalamasının altında kalmış, gelişmiş ekonomiler ve AB’dekinin yaklaşık yarısı kadar gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Dünya Genelinde ve Bölgelere Göre İşsizlik Oranı ve Yıllık Reel GSYİH Artışı* (%)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
									Ön Tahmin
Dünya	6.3	6.1	5.7 (5.3)	5.4 (5.4)	5.6 (2.8)	6.2 (-0.6)	6.0 (5.1)	5.9 (3.8)	5.9 (3.3)
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	6.7	6.9	6.3 (3.0)	5.8 (2.7)	6.1 (0.1)	8.4 (-3.7)	8.8 (2.5)	8.4 (2.1)	8.6 (1.2)
Orta-Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu	10.7	9.1	9.0 (8.2)	8.3 (7.8)	8.3 (4.3)	10.1 (-6.0)	9.4 (5.5)	8.7 (5.5)	8.2 (3.5)
Doğu Asya	4.5	4.2	4.0 (10.9)	3.8 (12.1)	4.3 (7.9)	4.4 (7.1)	4.2 (9.9)	4.3 (8.2)	4.4 (6.8)
Güneydoğu Asya ve Pasifik	5.0	6.4	6.1 (6.1)	5.5 (6.7)	5.3 (4.5)	5.2 (1.6)	4.7 (7.6)	4.4 (4.6)	4.4 (5.2)
Güney Asya	4.5	4.7	4.1 (8.9)	3.9 (9.4)	3.9 (6.5)	4.1 (5.5)	3.9 (9.1)	3.8 (6.5)	3.8 (4.9)
Latin Amerika ve Karayip Adaları	8.6	8.1	7.5 (5.7)	7.0 (5.8)	6.6 (4.2)	7.8 (-1.5)	6.8 (6.2)	6.5 (4.5)	6.6 (3.2)
Orta Doğu	11.5	11.2	10.9 (6.3)	10.3 (5.6)	10.5 (4.4)	10.7 (2.1)	11.2 (5.5)	11.1 (5.0)	11.1 (3.2)
Kuzey Afrika	13.2	11.0	10.0 (6.1)	9.6 (5.9)	9.1 (4.9)	9.1 (3.6)	8.9 (4.1)	10.0 (-0.5)	10.3 (9.8)
Sahra Altı Afrika	8.5	7.5	7.5 (6.4)	7.4 (7.1)	7.5 (5.6)	7.6 (2.8)	7.6 (5.3)	7.6 (5.2)	7.5 (5.3)

Kaynak: ILO, *Global Employment Trends 2013*, 133-134*Parentez içindeki rakamlar reel büyüme oranlarını göstermektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi 2009 yılında işsiz sayısında dünya genelinde önemli bir artış olmuştur. 2009 yılında dünya genelinde işsiz sayısının 198.4 milyona yükseldiği tahmin edilmektedir. 2009 yılında işsiz sayısı bir önceki yıla göre 22.7 milyon artış göstermiştir. 2011 yılında işsizlerin sayısı 2009 yılına göre 5.3 milyon gerileyerek 193.1

milyon olarak gerçekleşmiştir. Bunun 112 milyonu erkek, 81.1 milyonu kadın işsizlerden oluşmaktadır. Söz konusu tablodan da anlaşılacağı gibi işsizlerin önemli bir kısmı yetişkindir. Gençlerde ve kadınlarda işsiz sayısı nispeten daha düşük düzeydedir.

Tablo 2. Dünyada İşsizlik (milyon)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
									Ön Tahmin
Toplam	174.9	185.7	177.1	169.0	175.7	198.4	194.6	193.1	197.3
Erkek	102.0	105.8	101.8	97.2	102.0	117.0	113.0	112.0	114.6
Kadın	72.9	79.9	75.2	71.8	73.7	81.4	81.7	81.1	82.7
Genç	72.8	77.9	74.1	70.4	71.0	76.2	74.7	73.2	73.8
Yetişkin	102.1	107.9	102.9	98.5	104.7	122.2	120.0	119.9	123.5

Kaynak: ILO, *Global Employment Trends 2013*, 135.

3. EKONOMİK BÜYÜME İSTİHDAM VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Literatürde ekonomik büyüme ile istihdam ve işsizlik arasındaki ilişkinin yoğun bir biçimde araştırıldığı görülmektedir.

Friedman (1968) işsizlik ile enflasyon arasında sürekli bir değiş tokuş (trade off) değil geçici bir değiş tokuş olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede işsizlik eninde sonunda doğal düzeyine geri dönecektir. Parasalcı yaklaşımın belirttiği gibi kısa dönemde genişletici politikalarla (genişletici para politikası, toplam talebi arttırıcı politikalar) işsizlik oranı enflasyonu artırma pahasına azaltılabılırken uzun dönemde beklentilerin ayarlandığı bir öğrenme süreciyle birlikte (intibakçı beklentiler) doğal işsizlik oranı ile fiili işsizlik oranının ve beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyonun eşitlendiği düzeye geri dönmektedir. Böylece Parasalcılara göre ekonomide doğal işsizlik oranı söz konusudur. Ayrıca gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyona eşit olması durumunda başka bir deyişle enflasyonun tam olarak tahmin edilmesi durumunda genişletici politikaların işsizlik oranı üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır.

Ancak doğal işsizlik oranının zaman içinde çeşitli nedenlerle yükseldiği gözlenmektedir. Nitekim, bazı gelişmiş ülkeler için doğal işsizlik oranının 1960’larda % 2.5-3 arasında, 1970’lerde %6-7

arasında, 1980-1990’larda %5-6 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir (Yıldırım ve diğerleri, 2012: 365). Örneğin Avrupa’da işsizlik oranı 1970’de %2.4 iken 1980’de %6.2’ye, 1990’da ise %8.8’e yükselmiştir. Türkiye’de de işsizlik oranlarında zaman içinde önemli ölçüde artış görülmektedir. İşsizlik oranı 1962 yılında % 3.2’den 1972 yılında % 6.2’ye, 1980 yılında % 7.9’a ve 1990’da % 8.2’ye yükselmiştir. Bu rakamlar işsizlik olgusunun ne kadar önemli bir araştırma konusu haline geldiğini açıklamaktadır. Doğal işsizliğin yükselmesini çeşitli araştırmalar işgücü piyasası aksaklıkları, ters arz şokları (yüksek petrol fiyatları, yüksek vergi oranları), cömert işsizlik ödenekleri, verimlilik azalışları, işçi sendikalarının güç kaybı, teknolojik ilerlemeler, sermaye yoğun üretim tekniklerinin yaygınlaşması, küreselleşme sürecinin işgücü piyasası üzerindeki etkileri ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıklamaların çoğunluğu ekonominin arz tarafına odaklanmışken, bazı çalışmalar örneğin ters talep şokları gibi toplam talepteki değişimlerin de doğal işsizlik düzeyini etkileyeceğini öne sürmektedir. İşsizlik histerisi kavramı doğal işsizlik oranının gerçekleşen işsizlik partikulasından etkileneceğini ifade eder. Örneğin eğer gerçekleşen işsizlik oranı doğal işsizlik oranının üzerinde gerçekleşirse doğal işsizlik oranı da gerçekleşen işsizlik oranını takip ederek yükselecektir. Böylece işsizlik oranını etkilemeye dönük toplam talep arttırıcı politikalar Parasalcıların görüşlerinin aksine doğal işsizlik oranını başka bir ifadeyle NAIRU’yu da etkileyecektir. İşsizliğin uzun dönemli davranışını açıklamada yardımcı olan iş-

sizlik histerisinin nedenleri konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar arasında içeridekiler ve dışarıdakiler, işsizliğin yol açtığı beşeri sermaye ve beceri kaybı, işten çıkarma maliyetleri, işçi gömülenmesi (labour hoarding) ve işgücü piyasası katılıkları, stigma (damga) etkisi sayılabilir.

Blanchard ve Summers (1987)'in içeridekiler-dışarıdakiler modeline göre, işsizliği artıran olumsuz bir talep şoku seçim hakkına sahip olmayan işçileri (disenfranchised) işgücü piyasası dışında bırakmaktadır. Böylece işgücü piyasası dışına itilen işçilerin ücretin belirlenmesi sürecinde içeridekilere göre pazarlık güçlerini kaybetmeleri söz konusudur. Burada içeridekilerin ücret pazarlık sürecinden dışarıdakileri tamamen dışlaması durumunda işsizlik sürekli olarak artış gösterecektir. Çünkü içeridekiler, kendi istihdamlarının sürekliliğini mümkün kılan bir ücret düzeyi belirlemekte, dışarıdakiler ise ücretler üzerinde aşağıya doğru bir baskı yaratamadıkları için işsiz kalmaktadır (Chistopoulos ve Leon-Ledesma, 2007: 81 ve Özcan, 2012: 98).

İşsizlik histerisinin açıklanmasında kullanılan bir diğer yaklaşım işsizliğin beşeri sermaye ve beceri kaybına yol açmasıdır. Bu çerçevede uzun dönemli işsizlik, bireylerin mesleki becerilerini aşındırmakta ve böylece ortaya çıkan verimlilik azalışları ekonomik büyüme kaybına neden olmaktadır. Ayrıca işsiz kalınan sürenin uzaması bireysel becerileri aşındırmasının yanında, işsizlerin işgücü piyasası ile bağlantılarının zayıflamasına ve piyasadaki açık işler hakkında yeterince bilgi sahibi olmamalarına yol açmaktadır. Aynı şekilde işverenlerde uzun dönem işsiz kalmış bireylerin mesleki beceri ve yeteneklerinin aşınmış olabileceği algısı bireylerin istihdam olanaklarını sınırlandırmaktadır (Biçerli, 2004: 6-8).

İşçi gömülenmesi ise firmaların işsizleri işe alıp istihdam etmek yerine, halen çalışmakta olan işçileri muhafaza etme eğiliminde olmalarını ifade eden bir yaklaşımdır. Bu çerçevede eğer firmalar için yeni işçi istihdam etmek zor ve maliyetliyse işçi gömülenmesi durumu söz konusu olacaktır. İşçi gömülenmesinin işgücü piyasası katılığına bağlı olduğu söylenebilir. Katı işgücü piyasasında yeni işçi istihdamı zor ve maliyetli olacağı için firmalar mevcut işgücünün elde tutulması yönünde güçlü bir eğilim gösterebilecektir. Bu yak-

laşım işsizlik histerisinin açıklanmasında kullanılan bir diğer görüştür.

Histeri etkisinin bir diğer nedeni stigma etkisi olarak belirtilmektedir. Kelvin ve Jarret (1985) işsizliğin düşük olduğu dönemlerde istihdam edilemeyenlerin toplumda işsiz olarak damgalanacağını belirtmektedir. Çünkü bu dönemde işsizlik bireysel bir hata olarak (self inflicted) görülmektedir. Ancak yüksek işsizliğin uzun yıllar sürmesi işsizlikle ilişkili damgalanmanın ortadan kalkmasına yol açmış ve işsizlik herkesin karşı karşıya kalabileceği bir sorun olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durum işsiz olmakla ilişkili damga etkisinin azalmasına, etkin ücret düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır. Böylece işgücü talebinin ve dolayısıyla istihdamın azalması söz konusu olabilir (Røed, 1997: 401).

Buraya kadar, doğal işsizlik oranı yaklaşımı ile işsizlik histerisi ve nedenlerine ilişkin açıklamaları kısaca incelemiş olduk. Şimdi işsizlik-büyüme ilişkisini Okun Yasası'na dayalı olarak ele alalım. İşsizlik ile büyüme arasındaki ters yönlü ilişkiyi ortaya koyan Okun Yasası işsizliğin yarattığı önemli bir sorun olan atıl işgücüne dikkat çekmektedir. Böylece ülke potansiyel üretim düzeyine ulaşamamaktadır. Okun Yasası, işsizlik oranı ile reel GSMH arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde azaltıcı yönde etkisinin bulunacağı tezini ortaya atmıştır. Bu yasaya dayalı olarak yüksek büyüme oranlarına sahip ülkelerde işsizlik oranının düşük olacağı, düşük ve negatif büyüme oranlarının görüldüğü ülkelerde ise yüksek işsizlik oranı beklenmektedir.

Okun Yasası'na göre, işsizlik oranında gerçekleştirilecek %1'lik azalışın (artışın) çıktıda yaklaşık %3'lük bir artış (azalış) yaratacağı ileri sürülmektedir (Prachowny, 1993: 331). Bu çerçevede Okun Yasası'na dayalı olarak çıktıda önemli artışlar istihdama yönelik uygun politika önlemleriyle gerçekleştirilebilir. Okun Yasası'nın doğrusal basit regresyon modeli aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$(Y-Y^*)_t = \alpha + \beta(U - U^*)_t + \epsilon_t,$$

Burada Y reel çıktının doğal logaritmasını, U işsizlik oranını, Y* potansiyel çıktıyı ve U* doğal işsizlik oranını göstermektedir (Adanu, 2002:3).

ABD için yapılan hesaplamalarda da büyüme oranında %2.25 olan uzun dönemli büyüme trendinin başka bir ifadeyle potansiyel çıktı artışının üzerinde her %2 puanlık bir artışın işsizlikte %1 puan düşüşe yol açtığı hesaplanmıştır. Türkiye için Okun Yasasının zayıf biçimde de olsa geçerli olduğu 1975-1995 dönemi için büyümenin %4.3’ünü aşan her %1 puanı için işsizliğin %0.13 azalacağı ifade edilmektedir (Yıldırım ve diğ., 2012:26).

Ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin irdelenmesinde istihdam esnekliği göstergesinden yararlanılabilir. Bu gösterge yardımıyla ekonomik büyümedeki %1’lik artışın istihdamda % kaçlık bir artış yarattığı görülebilir. Dolayısıyla istihdam esnekliği işgücü piyasasının analizinde önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır.

İstihdam esnekliği istihdamdaki artışın çıktıdaki artışla nasıl değiştiğinin bir ölçüsüdür. Böylece, istihdam esnekliği işgücü piyasasının temel olarak GSMH artışı ile temsil edilen makro ekonomik koşullardaki değişime nasıl tepki verdiğini araştırmaktadır (Islam and Nazara, 2000, p. 4).

İstihdam esnekliğinin hesaplanmasında sıklıkla iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden basit olanı aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\varepsilon = \frac{\Delta L / L}{\Delta Y / Y} = \frac{(L_t - L_{t-1}) / L_{t-1}}{(Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1}} \quad (1)$$

Diğer yöntem istihdam ve GSYİH ile ilişkili çift logaritmik modeldir. Bu yöntemin basit gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$\ln L = \beta_0 + \beta_1 \ln Y \quad (2)$$

Her iki eşitlikte L, toplam istihdam edilenleri, Y, ulusal ekonominin GSMH düzeyini, t ise zamanı göstermektedir. β_1 istihdam esnekliğini ifade etmektedir.

$$\beta_1 = \frac{d \ln L}{d \ln Y} = \frac{dL / L}{dY / Y}$$

4. İSTİHDAM, VERİMLİLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ülkelerin yaşam standardını belirleyen önemli bir gösterge olarak kabul edilen kişi başına düşen gelir düzeyinin belirleyicileri arasında işgücünün ni-

celiksel ve niteliksel olarak artış göstermesi sayılabilir. Bu açıdan ülkelerin yaşam standartlarını arttırmaları verimlilik artışlarını sağlamak yanında istihdam olanakları yaratmalarına bağlıdır. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde işgücünün verimliliğinin artırılmasının önemli bir belirleyicisi sermaye yoğun üretim tekniklerinin emek yoğun üretim teknikleriyle ikame edilmesidir. Buna göre böyle bir üretim tekniği değişimi istihdamda önemli ölçüde daralma meydana getirebilecektir. Peki istihdam artışıyla verimlilik artışı nasıl uzlaşabilir? Üretim sürecinde yaşanan teknolojik gelişmelerin doğurduğu verimlilik artışları firmalara daha fazla çıktıyı daha az işgücüyle gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır. Ancak aynı zamanda verimlilik artışları istihdam artışlarına da yol açabilir. Şöyle ki teknoloji yeni ürün ve yeni süreçler yaratarak piyasanın genişlemesine ve ek istihdam olanaklarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Schumpeter’in ifadesiyle istihdamda yaratıcı yıkım gerçekleşmekte, düşük verimli firmalar piyasadan silinmekte, yerini verimli olanlara bırakmaktadır (ILO, 2005: 77). Kalkınmanın ilerleyen aşamalarında yapısal değişimle birlikte genel itibarıyla tarım sektörünün GSMH’ya katkısı ve toplam istihdamdan aldığı pay gerilerken, sanayi ve hizmetler sektörünün GSMH’dan aldığı pay ve toplam istihdamdaki payları artmaktadır.

Literatürde yapısal değişimi açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar arasındaki temel farklılık konunun arz ya da talep cephesinden ele alınmasıdır. Fisher (1939), Clark (1951), Kuznets (1966, 1971) yapısal değişimin ortaya çıkmasına talep yanlı bir yaklaşımla açıklama getirmektedir. Engel Yasası’nın da belirttiği gibi, tarımsal ürünlerin gelir esnekliği sanayi mallarına göre daha düşüktür. Böylece gelir artışı tarımsal ürünlerin talebini azaltırken sanayi mallarına yönelik talebi artırır. Üretim talepteki bu değişime tepki verdikçe, tarımın GSYİH’deki payı azalırken sanayinin payı artacaktır. Belli bir gelir düzeyinde hizmetlere yönelik gelir esnekliği sanayi ürünlerine yönelik gelir esnekliğini aşacak ve GSYİH’den hizmetler sektörünün aldığı pay hızla artacaktır. Kaldor (1966, 1967) ise yapısal değişimi temelde arz yanlı bir yaklaşımla açıklamaktadır. Tarım sektöründe azalan verimler yasası geçerlidir. Bu nedenle üretim sürekli olarak artırılmaz. Ancak sanayi sektörü azalan verimlere tabi değildir. Bununla birlikte sanayi ürünlerine yönelik gelir esnekliğinin yüksek olması, sanayi sek-

törünü büyümenin lokomotifine haline getirir. Ayrıca sektörde önsel ve gerisel bağlantıların ortaya çıkmasıyla ekonomik büyüme daha da yükselir. Kaldor'a göre ölçeğe göre artan getirilerin geçerli olduğu ve ekonomi genelinde pozitif dışsallıklar yaratan sanayi sektöründe üretim artışları sadece bu sektörde değil, aynı zamanda geniş işbölümü olanaklarıyla diğer sektörlerde de verimlilik artışlarına yol açmaktadır. Ayrıca işgücü verimliliği sanayi sektöründe daha yüksektir. Üretim sürecinde emek yoğun üretim tekniklerinin de kullanılması durumunda tarım sektöründen transfer edilen nispeten daha düşük verimli işgücü sanayi sektörü tarafından istihdam edilir. Böylece ekonomik büyüme süreciyle birlikte işgücü düşük verimlilik düzeyine sahip olan tarım sektöründen daha yüksek verimlilik düzeyine sahip sanayi sektörüne yönelmektedir. Bu sürecin başarılı olabilmesi için gerekli olan koşul sanayi sektörünün büyüme hızının tarım sektörü ve ekonominin genel büyüme hızından daha yüksek olmasıdır.

Kaldor'un Verdoorn Kanunu sanayi sektöründeki üretim artışının bu sektördeki verimliliği daha hızlı bir oranda artıracığını ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle sanayi sektöründeki üretim artışı yine bu sektördeki verimliliğin daha yüksek oranda artmasına neden olmaktadır. Verdoorn Kanunu, statik ve dinamik ölçeğe göre artan getiriler nedeniyle sanayi sektöründe işgücü verimliliği ile üretim miktarı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Ancak tarım gibi sanayi sektörü dışında kalan diğer sektörlerde azalan verimler kanununun geçerli olması durumunda, işgücü verimliliği ile üretim miktarı ve istihdam hacmi arasında negatif bir ilişki söz konusu olmaktadır (Islam, 2009: 7-8 ve Arisoy, 2008: 4).

Bu bağlamda yapısal ve friksiyonel nedenlerle ve-

rimlilik artışları ile istihdam artışları arasında ortaya çıkan değiş tokuş (trade off) sektörel düzeyde işgücünün işsiz kalmasına yol açabilir. Ancak uzun dönemde ve ekonomi genelinde piyasada ortaya çıkan yüksek verimlilik artışları yüksek istihdam artışlarına eşlik ederek işsizliği bertaraf edebilir. Bu bağlamda verimlilik artışlarıyla istihdam artışlarının birlikte gerçekleştirilmesi iyi büyümenin bir koşulu olarak görülmektedir.

Tablo 3 dikkate alındığında belli koşullar altında verimlilik artışlarına istihdam artışlarının eşlik ettiği görülmektedir. Bu bağlamda verimlilik artışlarının ortaya çıkmasına yol açan farklı faktörler bulunmakta ve bu faktörlerin istihdam üzerinde telafi edici etkileri söz konusu olmaktadır. Verimlilik artışlarına yol açan bu faktörler arasında yer alan ürün kalitesinde, kapasite kullanımında artış, işgücünün yetiştirme ve eğitimindeki değişimler, verimliliği istihdam düzeyini azaltmadan artırabilir. Makineleşme ve robotlaşmaya dayalı verimlilik artışlarının mikro düzeyde işgücü talebini azaltıcı etkileri ortaya çıkacaktır. Ancak söz konusu verimlilik artışlarının net istihdam etkisi piyasa talebi tarafından belirlenecektir. Şöyle ki, verimlilik artışlarının istihdam üzerinde yaratabileceği azaltıcı etki telafi edilebilir. Bunun için üretim birimi başına işgücü talebindeki azalış üretim genişlemesinin yol açtığı işgücü talebindeki artış ile dengelenmelidir (ILO, 2005: 80).

Ayrıca bir sektörde yaşanan verimlilik artışları nedeniyle azalan işgücü talebi yeni ürünlerin yaratılması, piyasanın genişlemesi sonucunda diğer sektörlerde ya da aynı sektörde artan işgücü talebiyle dengelenebilir. Bu çerçevede aşağıdaki söz konusu tablo verimlilik artışlarının istihdam açısından telafi edici etkilerinin hangi durumlarda ortaya çıktığını kısaca özetlemektedir.

Tablo 3. Verimlilik Artışlarının Teorik Faydaları: Telif Edici Etkiler

Ürün fiyatlarında azalma	Verimlilik artışları ürünün daha düşük fiyat ile üretilmesine ve satılmasına imkan vermektedir. Düşük fiyatlar talebin fiyat esnekliğinin yüksek olması durumunda ürüne olan talebi artırmaktadır.
Ücret artışları	Üreticilerin verimlilik artışları dolayısıyla artan kârlarının bir kısmını işçilerine aktarması durumunda işçilerin gelir düzeyi ve dolayısıyla mal ve hizmetlere yönelik talepleri artacaktır. Bu, istihdam düzeyini yükseltebilir.
Yatırım artışları	Artan kârın yatırımlara aktarılması daha fazla istihdam olanağı sağlar.
Genel istihdam artışı	Bazı sektörlerde istihdam azalışları görülmesine rağmen verimlilik artışları gelir düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır. Böylece mal ve hizmet talebindeki artışlar, üretim ve istihdam artışlarına yol açar.
Yeni ürünler	Ürün ve süreç yenilikleri nedeniyle verimlilik artışları ortaya çıkmaktadır. Ürün yenilikleri yeni ve gelişmiş ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayarak üretimi ve istihdamı artırmaktadır. Süreç yeniliği üretimde verimlilik artışlarına neden olduğu için emek ikame edici özellik gösterir. Dolayısıyla bu tür yenilikler istihdamı azaltmaktadır.

Kaynak: ILO, 2005: 81.

Verimlilik istihdam ilişkisi imalat sanayi dahilinde Türkiye açısından değerlendirildiğinde verimlilik artışlarının telif edici etkilerinin her zaman ortaya çıkmadığı görülmekte ya da yaşanan verimlilik artışları istihdamı olumsuz yönde etkilememektedir. Türkiye imalat sanayiinde istihdam ve verimlilik ilişkisini inceleyen Yentürk (1997)’ün çalışması konumuz açısından önemli bulgulara ulaşmıştır. Söz konusu çalışmada, 1983-1988 dönemi dinamik büyüme dönemi olarak tanımlanmış, gerek verimlilik artışlarının gerekse istihdam artışlarının birlikte görüldüğü ifade edilmiştir. Bu dönem, ücretlerin hızla arttığı, iç talebin ve buna bağlı olarak katma değer önemli ölçüde büyüdüğü bir dönemdir. 1988-1993 döneminde yaygın olarak statik büyümenin yaşandığı başka bir deyişle verimlilik artışına istihdam artışının eşlik etmediği belirtilmiştir (Yentürk, 1997:40).

Taymaz ve Suiçmez (2005)’in çalışması da, Türkiye’de sektörel verimlilik ile istihdam artışı arasındaki ilişkiyi incelemesi açısından konumuz açısından önem arz etmektedir. Buna göre, 1980-

2000 döneminde hem görece verimliliği, hem de istihdam payı artan sanayiler diğer kimyasal ürünler, ulaşım araçları, elektrik makinaları, diğer plastik ürünler, diğer imalat sanayii, mesleki cihazlar, metal eşya ve tekstil sanayileri olmuştur. Bu sanayiler, imalat sanayiinde verimlilik artışına giderek daha fazla katkı sağlamışlardır. Bu sanayiler arasında ilk üçü imalat sanayii ortalamasından daha yüksek bir verimlilik düzeyine sahipken, diğerleri, artış göstermelerine karşın, ortalamanın altında bir verimliliğe sahiptir. 1980-2000 döneminde görece verimliliği artan, fakat istihdam payı azalan sanayiler arasında ana kimya, lastik, demir-çelik, kağıt, makina, çanak-çömlek, demir dışı metal, diğer gıda, ağaç ve deri yer almaktadır.

5. TÜRKİYE’DE EKONOMİK BÜYÜME, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK İLİŞKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Literatürde ekonomik büyüme ile istihdam ve işsizlik arasındaki ilişkiyi test eden bir çok çalışma

bulunmaktadır. Özellikle işsizliğin gelişmiş ülkelerde 1970'lerden itibaren artış eğilimine girmesi ve bu eğilimin süreklilik göstermesi hem doğal işsizlik oranı gibi teorik yaklaşımların sorgulanmasına hem de ekonomik büyüme ile ilişkisinin ortaya konmasına yönelik çalışmaların çoğalmasına yol açmıştır. Ayrıca küresel kriz sonrasında dünya

ekonomilerinde işsizlik probleminin daha da ağırlaşması son zamanlarda konuya olan ilginin fazlaşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede Tablo 4'de çalışma amacımıza uygun olarak Türkiye'de söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların bir özeti verilmektedir.

Tablo 4. Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisine Yönelik Ampirik Çalışmaların Özeti: Türkiye ile İlgili Bir Literatür Taraması

Yazarlar	Temel Bulgular		
	Konu	Yöntem	Sonuç
Demir ve Bakırcı (2005)	İşsizlik oranı ile ekonomik büyüme ilişkisi	Regresyon analizi (1988-2004)	Çalışma işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında zayıf ancak ters yönlü bir ilişki ortaya koymuştur. Söz konusu dönemde büyüme işsizlik ilişkisinin zayıf çıkmasının nedeni olarak işgücüne katılan işçi sayısının sürekli artması görülmektedir.
Yılmaz(2005)	İşsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki	Nedensellik analizi(1978-2004)	Çalışmada ekonomik büyüme ve işsizlik oranı arasında karşılıklı nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ancak işsizlik oranından büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Yüceol (2006)	Ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki	Johansen Eşbütünleşme Testi ve VEC model Analizi (1950-2004)	Çalışmada 1950-2004 döneminde işsizlik ile büyüme arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Ancak gecikmeli değerlerin modele dahil edilmesinden sonra büyümenin işsizlik üzerindeki etkisi zaman içinde artmıştır. Ayrıca çalışma söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin 1950-1980 döneminde anlamlı ve güçlü iken 1980-2004 döneminde nispeten zayıf olduğunu belirtmektedir.

Akkemik(2007)	İstihdam, GSYİH ve reel ücretler arasındaki ilişki	Hata Düzeltme Modeli (ECM) (1988-2004)	Çalışma bulgularına göre GSYİH’deki%1’lik artış istihdamda ekonomi genelinde %0,73 imalat sanayi sektöründe %0,5 artış yaratmaktadır. Çalışmada çıktı şoklarının dört dönemlik gecikme ile işgücü piyasası üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Söz konusu gecikme dikkate alındığında ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu ve 10 dönem sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.
Uysal ve Alptekin(2009)	Ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki	VAR Modeli (1980-2007)	Çalışma bulgularına göre büyüme oranı ile işsizlik arasında işsizlikten ekonomik büyümeye doğru bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ancak ekonomik büyümeden işsizliğe doğru bir Granger nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu çerçevede işsizlik oranı büyüme oranından etkilenmemektedir. Dolayısıyla çalışma istihdamsız büyüme olgusuna dikkat çekerek işsizlik olgusunun çözümünde ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığına vurgu yapmaktadır.
Ceylan ve Şahin (2010)	Ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisi	TAR ve M-TAR modellerini içeren Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Modeli, (1950-2007)	Türkiye ekonomisinde Okun Yasası’nın uzun dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reel çıktı büyümesinin işsizlik üzerindeki etkisinin büyümenin daralma ve genişleme dönemlerinde farklı olduğu başka bir deyişle Okun ilişkisinin asimetrik olduğu saptanmıştır.
Arabacı ve Arabacı (2010)	İşsizlik ve çıktı arasında asimetrik ilişki	Okun Yasası’nın Açık(gap) ve fark (difference) modelleri	İki değişken arasında asimetrik ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tarı ve Abasız (2010)	Ekonomik büyüme işsizlik ilişkisi	İki rejimli eşik eşbütünleşme ve eşik hata düzeltme modelleri (1968-2010)	Çalışma bulgularına göre asimetri etkisini içeren resesyon rejiminde büyümede görülen dalgalanmaların genişleme rejimine göre işsizliği daha çok etkileyeceği ve Okun katsayısının uzun dönemde -0.48 olduğu bulunmuştur. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise tipik rejimde işsizlik, büyüme oranlarında meydana gelen dalgalanmalara tepki göstermemesidir. Çalışma bu durumun istihdam yaratmayan büyümeye işaret ettiğini belirtmektedir.
Muratoğlu (2011)	Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi	Engle-Granger eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik Analizi, (2000-2011)	İstihdam ile büyüme arasında uzun dönemli ilişki olmadığı ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Gürsel ve diğerleri(2002)	Ekonomik büyüme istihdam ilişkisi	1992-1997 Panel veri analizi	Büyüme oranındaki %1'lik artışın tarım dışı sektörde istihdamı dinamik (uzun dönemli) modelde %0.285 oranında artıracağı ifade edilmiştir.
Tiryaki ve Özkan (2011)	Toplam çıktı açığındaki değişim ile işsizlik arasındaki ilişki ve ilişkinin simetrik olup olmadığı	Granger nedensellik testi, (1988-2010)	Çalışma bulguları nedenselliğin çıktı açısından işsizliğe doğru tek yönlü olduğunu belirtmektedir.
Özdemir ve Yıldırım (2013)	Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi	Özçıkırmalı dalgacık Granger Nedensellik Testi, 2005-2013	Ekonomik büyümeden istihdama doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş, frekans düştükçe iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. İki değişken arasında uzun dönemde nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.
Ertuğrul ve Uçak (2013)	Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi	Kalman Filtresi, (2000-2012)	Çalışma sonuçlarına göre, büyümenin istihdam artışı üzerindeki etkisi sabit, ufak artışlar ve azalma şeklinde dönemsel olarak farklılık göstermektedir. Örneğin küresel krize denk gelen dönemde ekonomik büyümenin istihdam artışı üzerindeki etkisi önemli ölçüde azalmıştır.

Altuntepe ve Güner (2013)	Ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi	1988-2011 En Küçük Kareler Yöntemi	Çalışmada kullanılan ilk modelde toplam istihdam bağımlı değişken olarak ele alınırken, tarım, sanayi hizmetler sektörü büyüme hızları; imalat sanayi kapasite kullanım oranı, nüfus artış hızı ve sabit sermaye yatırımları bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Bu model için yapılan analizde toplam istihdam ile hizmetler sektörü büyüme hızı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir deyişle hizmetler sektöründeki büyüme istihdam artışına neden olmaktadır
---------------------------	--------------------------------------	---------------------------------------	--

Tablo 4’de Türkiye’de istihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmaların bir özeti verilmektedir. Bu konudaki çalışmalar incelendiğinde, çalışmalardan bazıları birbirine benzer sonuçlar elde ederken bazıların da ise farklı bulgulara ulaşılmıştır. Yüceol(2006); Özdemir ve Yıldırım (2013); Muratoğlu (2011) istihdam ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Tabloya göre, çalışmaların bir kısmında Okun Yasası’nın Türkiye’de geçerli olduğu ancak söz konusu ilişkinin güçlü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda son yıllarda yapılan çalışmalarda büyüme ile işsizlik arasında asimetric bir ilişki tespit edildiği görülmektedir. Büyümeden işsizliğe doğru nedensellik ilişkisi tespit edemeyen Alptekin ve Uysal ile Yılmaz’ın çalışmaları Türkiye için istihdamsız büyümeye dikkat çekmekte, ekonomik büyümenin istihdam yaratmada yeterli olmadığını belirtmektedir. Ancak söz konusu çalışmalarda işsizlik oranından büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

6. TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye için temel işgücü piyasasına ilişkin göstergeler Tablo 5 yardımıyla incelenebilir. Tablodan da görüldüğü gibi, işsizlik oranı 1990’lardan itiba-

ren yüksek düzeyde seyretmiş ve işsizlik sorunu 2000’li yıllardan itibaren daha da önemli hale gelmiştir. İstihdam oranının söz konusu dönemde gerilediği ve 2012 yılında 1990 yılına göre % 6.7 oranında azalarak % 45.4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bilindiği gibi istihdam oranı, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun yüzde kaçının istihdam edildiğini ifade etmektedir. Kurumsal olmayan nüfusta zaman içinde nüfus artış nedeniyle meydana gelen artış istihdam oranını azaltmaktadır. İstihdam oranındaki azalmanın arkasında verimlilik artışları, ekonomide istihdam olanaklarının yeterince yaratılmaması, işgücü piyasasındaki aksaklıklar sayılabilir. İşgücüne katılma oranında da 1990’lı yıllara göre azaldığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde 1990’lardan 2012’ye kadarki dönemde genel olarak bir yandan işsiz ve istihdam edilenlerden oluşan işgücü artarken diğer yandan işgücüne dahil olmayan nüfus da artmıştır. TÜİK’e göre işsiz veya istihdamda bulunmayan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus işgücüne dahil olmayan nüfusu ifade etmektedir. Türkiye açısından işgücüne dahil olmayan nüfustaki artış, nüfus artışı, eğitim düzeyinin zaman içinde yükselmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımın düşüklüğü, işgücü arz ve talebindeki uyumsuzluk, yüksek işsizlik ortamında istihdam edilemeyen ya da kendi niteliklerine uygun bir iş bulabileceğine inananmayan kişilerin sayısındaki artıştan kaynaklanabilir.

Tablo 5. İşgücü Durumuna Göre Kurumsal Olmayan Nüfus, Toplam, (1990-2012)

Yıllar	İşgücü (1000)	İşgücüne Dahil Olmayan(1000)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Edilen(1000)	İşsizlik Oranı(%)	İstihdam Oranı(%)
1990	20.150	15.451	56.6	18.539	8.0	52.1
1991	21.010	15.859	57.0	19.288	8.2	52.3
1992	21.264	16.720	56.0	19.459	8.5	51.2
1993	20.314	18.643	52.1	18.500	8.9	47.5
1994	21.877	18.162	54.6	20.006	8.6	50.0
1995	22.286	18.890	54.1	20.586	7.6	50.0
1996	22.697	19.546	53.7	21.194	6.6	50.2
1997	22.755	20.544	52.6	21.204	6.8	49.0
1998	23.385	20.911	52.8	21.779	6.9	49.2
1999	23.878	21.433	52.7	22.048	7.7	48.7
2000	23.078	23.133	49.9	21.581	6.5	46.7
2001	23.491	23.667	49.8	21.524	8.4	45.6
2002	23.818	24.223	49.6	21.354	10.3	44.4
2003	23.640	25.272	48.3	21.147	10.5	43.2
2004	22.016	25.527	46.3	19.632	10.8	41.3
2005	22.455	25.905	46.4	20.067	10.6	41.5
2006	22.751	26.423	46.3	20.423	10.2	41.5
2007	23.114	26.879	46.2	20.738	10.3	41.5
2008	23.805	26.967	46.9	21.194	11.0	41.7
2009	24.748	26.938	47.9	21.277	14.0	41.2
2010	25.641	26.901	48.8	22.594	11.9	43.0
2011	26.725	26.867	49.9	24.110	9.8	45.0
2012	27.339	27.385	50.0	24.821	9.2	45.4

Kaynak: TÜİK, İstatistiki Göstergeler, 1923-2011, Ankara, 2012, s.131-132. ve TÜİK, Temel İstatistikler: İstihdam, İşsizlik ve Ücret, <http://www.tuik.gov.tr/>

7. TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Tablo 6 yardımıyla incelenebilir.

Türkiye'de istihdamın sektörlere göre dağılımı

Tablo 6. İstihdamın Sektörel Dağılımı* (15+ Yaş Nüfus, %), 2000-2012

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tarım	36	38	35	34	29	26	24	23	24	25	25	25.5	24.6
Sanayi	17	18	19	18	20	21	21	21	21	19	20	20	19
Hizmetler	46	45	47	48	51	53	55	56	55	56	55	48.8	56.3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

(*) 2003 yılı sonrası sonuçlar 2008 yılı ADNKS sonuçlarına göre yenilenmiştir.

(**) 2009 yılına kadar yapılan “Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri” alt başlığı 2010 yılından itibaren terkedilmiştir. Bunun yerine 2010 yılından itibaren “Finans ve sigorta faaliyetleri” alt başlığı kullanılmaktadır.

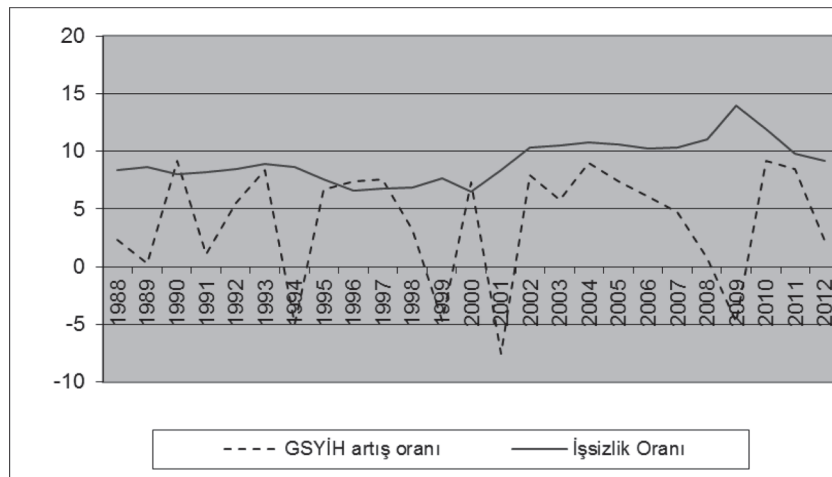
Kaynak: TÜİK’in istihdam verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 6 dikkate alındığında 2012 yılında tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payının yaklaşık %25; sanayi sektörü payının %19; hizmetler sektörünün payının ise %56 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2000-2012 döneminde sektörlerin toplam istihdamdaki payları değerlendirildiğinde, tarım sektörünün toplam istihdamdaki payının önemli ölçüde azaldığı, sanayi sektörünün istihdamdaki payında önemli bir değişimin olmadığı görülmektedir. Hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payının ise büyük ölçüde arttığı gö-

rülmektedir.

Hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı da 2000 yılında %46’dan 2012 yılında %56.3’e yükselmiştir. Bu artışın nedenleri çeşitlidir. Türkiye nüfusundaki artışın yanı sıra kadınların işgücü piyasasına katılımlarındaki artış ile tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne göç edenlerin sayısındaki artış hizmet sektöründeki istihdam artışını açıklar niteliktedir (Gürsel ve Uysal, 2012: 10).

Şekil 1. Türkiye’de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi GSYİH Artış Oranı ve İşsizlik Oranı 1988-2012

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler: Ulusal Hesaplar, Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla GSYİH, <http://www.tuik.gov.tr/>

*1988-2006 yılları arasında GSYİH artış oranı 1987 fiyatlarıyla iken 1998 yılından itibaren 1998 bazlı yeni GSYİH serisi üretildiği için 2007-2012 döneminde GSYİH artış oranı 1998 temel fiyatlarıyladır.

Türkiye’de işsizlik oranı ve büyüme oranındaki değişimler 1988-2012 dönemi için Şekil 1’de incelenebilir. Türkiye’de 1988-2005 yılları arasındaki dönemde ortalama işsizlik oranı %8.35 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında işsizlik oranı % 6.5 ile en düşük düzeydedir. İşsizlik oranı önemli ölçüde artarak 2009 yılında %14’e ulaşmıştır. Ancak işsizlik oranı ile büyüme oranı arasında istikrarlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu çerçevede 1990,

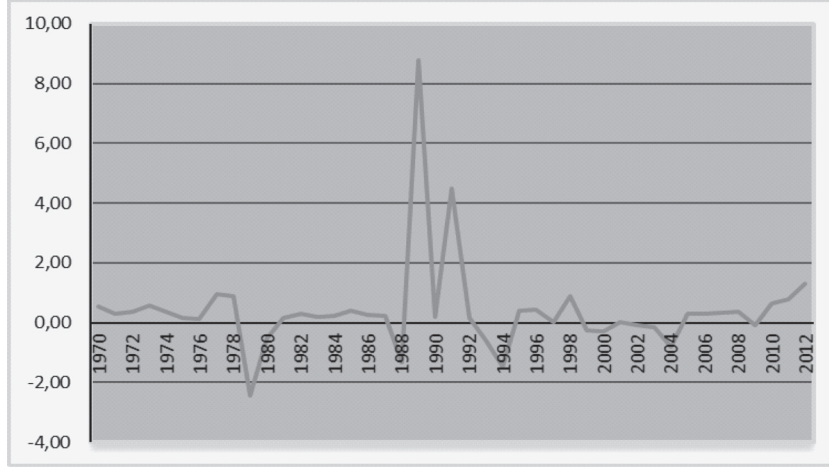
2002, 2004, 2010 ve 2011 yılları Türkiye’de yüksek büyüme oranları yakalanmıştır. Ancak Şekil 1’de de görüldüğü gibi söz konusu yıllarda gerçekleşen yüksek büyüme oranlarına beklenenin aksine düşük işsizlik oranları eşlik etmemiştir.

Aynı zamanda şekilde de görüldüğü gibi kriz dönemlerinde işsizlik oranları da yükselişe geçmektedir. Buna göre, küresel krizin etkisiyle 2009 yı-

İnada yaklaşık %5'lik küçülme oranına %14'lük işsizlik oranı eşlik etmiştir. 2010 yılında yüksek büyüme oranına ulaşılmasına rağmen işsizlik ora-

nında bir önceki yıla göre %2.1'lik bir düşüş gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2. Ekonomik Büyümenin İstihdam Esnekliği, 1970-2012

Kaynak: TÜİK'in İstatistiki Göstergeler 1923-2011, Ankara, Türkiye, s.165 ve TÜİK, Temel İstatistikler: Ulusal Hesaplar, Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla GSYİH, <http://www.tuik.gov.tr/>

* Ana faaliyet kollarına göre Gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme hızı verileri 1970-2006 dönemi için 1987 fiyatlarıyla hesaplanmıştır. 2007-2012 dönemi 1998 fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

Türkiye'de 1970-2012 döneminde yıllık istihdam esnekliği, daha önce belirtilen istihdam esnekliği formülü kullanılarak hesaplanmış ve sonuçlar Şekil 2'de gösterilmiştir. İstihdam esnekliğinin aldığı değerler özellikle 1979 ve 1987-1998 yıllarını kapsayan dönemde büyük dalgalanma göstermektedir. Şekil 2 incelendiğinde kriz yıllarında 1973 petrol krizi ve ardından ödemeler dengesi ve döviz darboğazı sorunlarıyla ortaya çıkan 1979 krizini takip eden 1994, 2001, 2008, 2009 krizlerinde istihdam esnekliğinin düşük ya da negatif değerler aldığı görülmektedir. 1989 yılı Türkiye'de

dış finansal serbestliğe geçildiği bir yıldır. Bu yıldan itibaren Türkiye'ye yönelik sermaye hareketleri hızlanmış, özel tüketim harcamaları ve kamu harcamaları önemli ölçüde artmıştır. 1989 yılında büyüme hızının düşük olmasına rağmen istihdam önemli ölçüde artış göstererek yüksek istihdam esnekliğine ulaşılmıştır. Dolayısıyla 1989 yılında istihdam esnekliği % 5.8 ile 1970-2012 döneminin en yüksek değerini almıştır. Bunun anlamı GSYİH'daki %1'lik artış istihdamda % 5.8'lik artış yaratmıştır.

Tablo 7. Sektörel İstihdam Esneklikleri*

Yıllar	Tarım Sektöründe İstihdam Esnekliği	Sanayi Sektöründe İstihdam Esnekliği	Hizmetler Sektöründe İstihdam Esnekliği
1970	-0.2	-16.0	1.0
1971	0.2	0.4	0.6
1972	1.1	0.9	0.4
1973	0.0	0.6	0.7
1974	0.0	1.2	0.9
1975	0.0	0.1	0.5
1976	-0.1	0.3	0.5
1977	-0.4	1.4	1.1
1978	0.0	0.0	11.7
1979	0.4	-0.3	5.0
1980	-0.1	-0.2	-1.0

1981	0.0	0.0	0.5
1982	-0.1	0.6	0.8
1983	0.4	0.5	0.3
1984	-0.6	0.2	0.5
1985	1.0	0.7	0.7
1986	-0.1	0.1	0.9
1987	-0.8	0.3	0.4
1988	0.1	1.1	9.0
1989	-0.6	0.3	0.8
1990	0.1	0.0	0.4
1991	-10.0	1.1	3.9
1992	-1.2	1.2	1.0
1993	12.3	-0.8	0.1
1994	-20.2	-2.1	-0.4
1995	2.3	0.0	0.6
1996	0.4	0.9	0.4
1997	2.1	0.6	0.3
1999	0.4	-0.4	-3.3
2000	-1.7	0.1	1.0
2001	-0.5	0.1	3.8
2002	-0.9	1.0	0.6
2003	2.0	-0.4	0.5
2004	-7.2	0.2	-0.1
2005	-1.4	0.8	0.9
2006	-3.4	0.2	0.7
2007	0.1	0.2	0.4
2008	0.7	-2.3	0.7
2009	1.3	0.8	-0.7
2010	3.4	0.6	0.6

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

*1988-2006 yılları arasında GSYİH artış oranı 1987 fiyatlarıyla iken 1998 yılından itibaren 1998 bazlı yeni GSYİH serisi üretildiği için 1998 yılı için sektörel GSYİH büyüme hızları bu tabloda yer almamaktadır.

Sektörel istihdam esnekliği, sektörde istihdam edilen işgücü miktarındaki değişim oranının, sektörel GSYİH’deki değişim oranına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. 1970-2010 dönemi arasında sektörlerin istihdam esneklikleri dikkate alındığında tarım sektörünün istihdam esnekliklerinin genel itibarıyla negatif olduğu ve dolayısıyla tarım sektöründeki büyümenin istihdam yerine işsizlik yarattığı anlaşılmaktadır.

Tarım sektöründe bulunan işgücü önemli ölçüde düşük verimlilikle çalışmaktadır. Sektörde makinalaşma ve mekanizasyonla birlikte gerçekleşen verimlilik artışları, ilave işgücü istihdamı sağlamadığı gibi, tersine önemli miktarda işgücünü di-

ğer sektörlere doğru itmektedir.

Sanayi sektörünün istihdam esnekliği farklı değerler almakta ve dalgalı bir seyir izlemektedir. Sanayi sektöründe yaratılan istihdamın düşük düzeyde kalmasının nedenleri arasında sanayi sektöründeki sermaye stoku ve verimlilik artışları, yaşanan krizlerin etkisiyle ekonomik büyüme oranlarındaki istikrarsızlık ve sabit sermaye yatırımlarındaki azalma sayılabilir.

Hizmetler sektörünün ise istihdam yaratmada öncü sektör olduğu görülmektedir. 2000-2010 döneminde ortalama olarak tarım sektörü büyüme hızındaki %1’lik artış tarım sektörü istihdamında %

0.69'lük bir azalma yaratırken, sanayi sektöründe %0.11'lik bir artış yaratmaktadır. Hizmetler sektöründe ise sektördeki büyüme hızındaki %1'lik artışın söz konusu dönem için sanayi sektörü istihdamını %0.76 oranında arttırdığı görülmektedir.

Türkiye'de GSYİH'ya katkısı en fazla olan sektör %60'lar ile hizmetler sektörüdür. Bu sektörün toplam istihdamdaki payı 2011 yılında %55 düzeyindedir. Genel itibarıyla emek yoğun bir sektör olan hizmetler sektöründe istihdam yoğunluğunun tarım sektörünün aksine yüksek olduğu görülmektedir.

8. YÖNTEM VE VERİLER

Islam and Nazara (2000)'nin çalışmasına dayalı olarak, ekonomik büyümenin istihdam esnekliği aşağıdaki model kullanılarak tahmin edilmiştir. Ayrıca Leshora (2014, 174) ve Kapsos (2005, 3) çalışmalarında istihdam ile GSYİH ilişkisinde çift logaritmik modeli kullanmıştır.

$$\ln L = \beta_0 + \beta_1 \ln Y + \varepsilon$$

Burada L, 15 yaş ve üzerinde ekonomik faaliyet kollarına göre toplam istihdam edilenleri; Y, ise reel gayrisafi milli hasılayı göstermektedir. Çalışmada kullanılan istihdam ve gayrisafi yurtiçi hasıla verileri TÜİK'den elde edilmiştir. TÜİK verilerinden yararlanılarak oluşturulan 1987 temel fiyatlarıyla gayrisafi yurtiçi hasıla serisi 1987 bazlı olarak 2012 yılına kadar ilerletilmiştir. Söz konusu serinin ileriye doğru uzatılmasının nedeni 1998 yılından itibaren 1998 bazlı yeni serinin üretilmesi ve 1987 bazlı gayrisafi yurtiçi hasıla serisinin güncellenmemesidir. Modelde yer alan β_1 katsayısı ise esneklik katsayısını belirtmektedir. Ayrıca yukarıdaki modele aşağıda görüldüğü gibi kukla değişkenler eklenmiştir. Türkiye'nin kalkınma stratejisindeki değişimi ifade etmek amacıyla 1980-88 dönemini kapsayacak şekilde Dum80; 2001 krizi ve 2008 Küresel krizi için ise sırasıyla Dum01 ve Dum08 kukla değişkenleri modele dahil edilmiştir.

9. AMPİRİK BULGULAR

Yıllık bazda 1970-2012 dönemine ait 43 gözlem kullanılarak, istihdam-GSYİH eşitliği aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir:

$$\text{LEMPL} = 4.694 + 0.280L \text{ GDP} + 0.031\text{Dum80} + 0.073\text{Dum01} - 0.066\text{Dum08}$$

t:	(18.3)	(20.0)	(1.8)	(3.2)	(-2.06)
Std. Hatalar :	0.25	0.01	0.01	0.02	0.03

R²=0.93 F-statistics= 88.19 Prob(F-statistic)=0.0 DW=0.89

Yukarıdaki sonuçlara göre, istihdam ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak Durbin Watson istatistiği hata terimleri arasında birinci dereceden pozitif otokorelasyon başka bir ifadeyle hata terimleri arasında ardışık bağımlılık sorunu olduğunu göstermektedir. Söz konusu sorun nedeniyle Newey West standart hatalar kullanılmıştır. Buna göre elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

$$\text{LEMPL} = 4.694 + 0.280L \text{ GDP} + 0.031\text{Dum80} + 0.073\text{Dum01} - 0.066\text{Dum08}$$

t:	(12.1)	(12.9)	(2.45)	(3.3)	(-2.3)
Std. Hatalar :	0.38	0.02	0.01	0.02	0.02

R²=0.93 F-statistics= 88.19 Prob(F-statistic)=0.0 DW=0.89

Katsayılar genel olarak yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 düzeylerinde anlamlıdır. Ancak Dum08 yüzde 5 ve yüzde 10'da, Dum80 ise sadece yüzde 10'da anlamlıdır. R² değerinin yüksek çıkması regresyon modelinin açıklama gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Regresyon analizinin sonucuna göre 1970-2012 döneminde gayrisafi yurtiçi hasıladaki her %1 puanlık artış istihdamda %0.28 puan artış yaratmaktadır. Ancak istihdam esneklik katsayısının değeri ekonomik büyüme ile istihdam artışı arasında güçlü bir ilişkinin bulunmadığını göstermekte ve dolayısıyla Türkiye'de yeterince istihdam yaratmayan bir büyüme olgusunun varlığına işaret etmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de ekonomik büyümenin neden istihdamı istenilen ölçüde arttıramadığı tartışılması gereken bir başka sorudur. Bu sorunun cevaplandırılması için Türkiye'nin ekonomik büyüme stratejisinin ve politikasının iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekir. Yeterince istihdam yaratan bir ekonomik büyüme başka bir deyişle büyümenin istihdam yoğunluğunun arttırılabilmesinde kanımızca emek yoğun sektörlerin başında gelen hizmetler sektörünün GSYİH'dan aldığı payın artırılması gerekir. Buna göre, Türkiye'de hizmetler sektörünün GSYİH'dan aldığı payın gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

10. SONUÇ VE GELECEK ARAŞTIRMALAR İÇİN

Çalışmada Türkiye'nin istihdam yaratma kapasite-

sini ortaya çıkarmak amacıyla istihdam esnekliği katsayısı kullanılmıştır. Çalışmada basit yöntemle esneklik katsayısı hesaplanarak Türkiye’de istihdam ile GSYİH arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma bulguları Türkiye’de genel itibariyle istihdam ile GSYİH ilişkisinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında işsizlik küresel bir sorun olmakla birlikte emeğin yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu sorun daha da ağırlaşmaktadır. Kahn (2001) emek yoğun ülkelerde yoksulluğun da daha fazla görüldüğü ve dolayısıyla bu ülkelerin emeğin nispeten kıt olduğu gelişmiş ülkelere göre daha yüksek istihdam esnekliğini başarımları gerektiği vurgusunu yapmaktadır. Bu bağlamda emeği üretim sürecinden dışlamayan bir büyüme özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından daha büyük önem arz etmektedir. Kahn’a göre, gelişmekte olan ülkelerde yüksek orta gelir düzeyine ulaşana kadar istihdam esnekliğinin % 0.7 olması ideal bir durumdur. Ancak ülkenin gelişmişlik düzeyi yükseldikçe istihdam esnekliği zaman içinde azalacaktır. Özellikle niteliksiz işgücü istihdamı azalmakta ve niteliksiz işgücünün yoğun olarak istihdam edildiği sektörlerdeki istihdam esnekliği gerilemektedir.

Landman ise toplumsal anlamda gerekli büyüme hızına (socially necessary rate of growth) dikkat çekmektedir. Burada arzulanan istihdam büyüklüğünün ne kadarlık bir üretim artışıyla sağlanacağı cevaplandırılmaya çalışılmaktadır (Landmann, 2002: 9).

Bir taraftan zaman içinde yapısal değişim geçiren diğer taraftan küresel rekabet koşullarında ulusal rekabetçiliğini yükseltmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler verimliliğe dayalı sürdürülebilir büyüme ile birlikte sürdürülebilir istihdam artışlarını gerçekleştirmelidir. Bu çerçevede fiziki sermaye yatırımları arttırılmalı, eğitim, teknoloji ve inovasyona yatırım yapılarak ihtiyaç duyulan nitelikli ve verimlilik düzeyi yüksek işgücünün istihdam edilmesinin yolu açılmalıdır. Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi, gelişmişliğin toplumun farklı kesimlerine yaygınlaştırılması temel amaç olarak belirtilmektedir. Bu çerçevede planda beşeri sermayenin güçlendirilmesi-

nin, fiziki, beşeri altyapının iyileştirilmesinin ve kurumsal faktörlerin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca planda işsizliğin 2023 yılında %5’e düşürülmesi hedeflenmektedir.

Onuncu Kalkınma Planının çalışma hayatı ile ilgili politikalar başlığı altında belirtildiği gibi nitelikli istihdam imkanları geliştirilmeli, işgücünün eğitim düzeyi yükseltilerek istihdam edilebilirliği artırılmalıdır. Ancak ülkemizde beklenenin aksine eğitim düzeyi yükseldikçe işsizliğin azalmadığı görülmekte, yükseköğretim düzeyinde işsizlik oranı yüksek düzeyini sürdürmektedir. Aynı zamanda yükseköğretim düzeyine sahip olanların toplam istihdamdan aldığı pay son yıllarda yaklaşık %15’ler düzeyindeyken, lise altı eğitimlilerin toplam istihdamdaki payı ise yaklaşık %57’ler düzeyindedir. Bu göstergeler istihdam edilen işgücünün büyük ölçüde düşük nitelikli olduğunu ve Türkiye’nin henüz sanayi ekonomisinden nitelikli işgücü talebinin arttığı bilgi ekonomisine geçişi gerçekleştiremediğini göstermektedir.

Bu çalışma sonraki çalışmalara ışık tutabilecek başka tartışma konularını da gündeme getirmiştir. Bunlardan ilki giriş kısmında da kısaca bahsedildiği gibi istihdamın niceliksel artışının yetersiz olduğu aynı zamanda niteliksel boyutunun da dikkate alınmasıdır. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi ön plana çıkmaktadır. İstihdam esnekliği, ekonomik büyüme ile istihdam artışı arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran önemli bir göstergedir. Ancak istihdam esnekliği, istihdam ve büyüme performansını etkileyebilecek diğer unsurları göz ardı etmesi nedeniyle bazı dezavantajlara sahiptir. Bu nedenle makro ekonomik performansın değerlendirilmesinde istihdam esnekliğiyle birlikte, verimlilik, ekonomik büyüme, reel ücretler, gelir dağılımı göstergelerini de incelemek yararlı olacaktır.

Konu açısından bir diğer önemli nokta istihdamda artış yaratılmasında ekonomik büyümenin tek başına yeterli olup olmadığıdır. Başka bir ifadeyle nasıl bir büyüme stratejisinin istihdam dostu olabileceği irdelenebilir. İşsizlikle mücadelede, istihdamın artırılmasında aktif ve pasif istihdam politikalarının rolü nedir? Çeşitli araştırmacılar tarafından zaman zaman ele alınan söz konusu konular yeterli istihdam artışını sağlayamayan ülkemiz için güncelliğini korumaya devam etmektedir.

Kaynakça

ADANU, Kwami; (2005), "A Cross-Provinve Comparison of Okun's Coefficient for Canada", *Applied Economics*, 37, 561-570.

AKKEMİK, K. Ali; (2007), "The Response of Employment to GDP Growth in Turkey: An Econometric Estimation", *Applied Econometric and International Development*, Vol. 7, No. 1, 2007

ALTUNTEPE Nihat ve Tuğba GÜNER; (2013), "Türkiye'de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi(1988-2011)", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:5, S:1.

ARABACI, Rabihan Yüksel and Özer ARABACI; (2010), "Asymmetries in Okun's Law: Evidence from Turkey", <http://www.fafano/irec/papers/RabihanYukselArabaci.pdf>, 02.02.2014

ARISOY, İbrahim; (2008), "Türkiye'de Sanayi Sektörü İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2008/1, <http://www.tek.org.tr>

BLANCHARD, Oliver J. and Lawrence, H. SUMMERS; (1987), "Hysteresis in Unemployment", *European Economic Review*, Vol. 31 No 1-2

BİÇERLİ, Mustafa Kemal; (2004), *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 1563, Eskişehir.

CHRISTOPOULOS, K. Dimitris; Miguel A., LEON-LEDESMA; (2007), "Employment Hysteresis in EU Countries: What Do We Really Know About It?", *Journal of Economic Studies*, Vol.34, No.2

CLARK, Colin; (1951), *The Conditions of Economic Progress*, Macmillan, London.

DEMİR Osman ve Fehim BAKIRCI; (2005), "Türkiye'de İşsizlik Sorunu ve Büyüme-İşsizlik İlişkisi", III. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 05-09 Haziran 2005, Celalabat Kırgızistan.

ERTUĞRUL, Hasan Murat, Ayhan, UÇAK; (2013), "Ekonomik Büyüme İstihdam İlişkisi: Türkiye için Dinamik Bir Uygulama", *International Journal of Human Sciences*, Vol 10, Issue 1.

EUROSTAT, *Statistic Database*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>,

FRIEDMAN, Milton; (1968), "The Role of Monetary Policy", *American Economic Review*, 58

FISHER, Allan G:B; (1939), "Production, Primary, Secondary and Tertiary", *The Economic Journal*, Vol. XV.

GÜRSEL, Seyfettin; Haluk LEVENT, Enver TAŞTI ve diğerleri; (2002), "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik", Aralık 2002, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354

GÖKTAŞ YILMAZ, Özlem; (2005), "Casualty Relationship Between Growth and Unemployment Rate in Economy of Turkey", *Ekonomi ve İstatistik e-Dergisi*, Sayı: 2, 63-76, <http://journals.istanbul.edu.tr>

GÜRSEL, Seyfettin ve Gökçe UYSAL; (2012), "Türkiye'de

İşgücü Piyasası Dinamikleri ve Yapısal Sorunlar", *TİSK Akademik*, Cilt 2: 7-33.

ILO; (2013), *Global Employment Trends, Recovering from a Second Job Dib*, Geneva: ILO

ILO; (2005), *World Employment Report 2004-05. Employment Productivity and Poverty Reduction*, First Published 2005, Geneva.

ISLAM, Rizwanul; (2009), "Pattern of Economic Growth and Its Implication for Employment", www.peri.umass.edu.

ISLAM İyanatul and Suahasıl NAZARA; (2000), *Estimating Employment Elasticity for the Indonesian Economy*, ILO, Technical Note on the Indonesian Labour Market, 12.04.2011 http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@asia/@ro-bangkok/@ilo-jakarta/documents/publication/wcms_123743.pdf

KAHN, Azizur Rahman; (2001), "Employment Policies for Poverty Reduction". *Recovery and Reconstruction Department*, Geneva, ILO.

KALDOR, Nicholas; (1966), *Causes of Slow Growth in the United Kingdom*, Cambridge University Press, Cambridge.

KALDOR, Nicholas; (1967), *Strategic Factors in Economic Development*, Cornell University Press, Ithaca.

KAPSOS, Steven; (2005), "The Employment Intensity of Growth: Trends and Macroeconomic Determinants", *Employment Strategy Papers*, ILO, Employment Trends Unit, Employment Strategy Department, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_elm/documents/publication/wcms_143163.pdf, 01.01.2014

KELVIN, Peter and Johanna, E., JARRET; (1985), *Unemployment: Its Social Psychological Effects*, Cambridge: Cambridge University Press.

KUZNETS, Simon; (1966), *Modern Economic Growth, Rate, Structure and Speed*. Oxford University Press.

KUZNETS, Simon; (1971), *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*. Harvard University Press, Cambridge, USA.

RØED, Knut; (1997), "Hysteresis in Unemployment", *Journal of Economic Surveys*, Vol. 11, No 4.

LANDMANN, Oliver; (2002), "Employment, Productivity and Output Growth", ILO, Employment Trends Unit, Employment Strategy Department, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_elm/documents/publication/wcms_114299.pdf, 01.01.2014

LESHORA; Temitope LA; (2014), "Empirical Analysis of Employment Elasticity of Growth in Botswana", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol 5, No 2

MURATO ĞLU, Yusuf; (2011), "Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *International Conference on Eurasian Economies*, 167-173.

ÖZCAN, Burcu; (2012), "İşsizlik Histerisi Hipotezi OECD Ülkeleri İçin Geçerli Mi? Yapısal Kırımlı Birim Kök Analizi", *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, Haziran-Aralık 2012, ss. 95-117

ÖZDEMİR, Bilge Kağan ve Selim YILDIRIM (2013), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Öz çıkarımlı Dalgacık Yaklaşımı, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 38, Ekim.

PRACHOWNY, Martin F.J., (1993), “Okun’s Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 75, No.2, May 1993

SEYFRIED, William; (2005), “Examining the Relationship Between Employment and Economic Growth in the Ten Largest States”, *South Western Economic Review*, Spring 2005, <http://www.ser.tcu.edu/2005/SER2005%20Seyfried%2013-24.pdf>

TARI, Recep ve Tezcan, ABASIZ; (2010), “Asimetrik Etkiler Altında Okun Yasası’nın Eşik Hata Düzeltme Modeli ile Sınanması:Türkiye Örneği”,*İktisat İşletme ve Finans* 25 (291), 53-77.

TAYMAZ, Erol; Halit SUIÇMEZ; (2005), “Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 2005/4 <http://www.tek.org.tr>

TIRYAKI, Ahmet ve Havva Nesrin ÖZKAN; (2011), “Economic Activity and Unemployment Dynamics in Turkey”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2)

TUİK; (2012), *İstatistik Göstergeler, 1923-2011*, Ankara, 2012

TUİK, http://www.tuik.gov.tr/veriBilgi.do?tb_id=558ust_id=16

TUİK, *Temel İstatistikler: Ulusal Hesaplar, Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla GSYİH*, <http://www.tuik.gov.tr/>

TUİK, *Temel İstatistikler: İstihdam, İşsizlik ve Ücret*, <http://www.tuik.gov.tr/>

T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>

UNDP; (1996), *Human Development Report 1996*, New York, Oxford, Oxford University Press, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/257/hdr_1996_en_complete_nostats.pdf, 05.11.2013

UNDP; (2012), *The Millennium Development Goal Reports*, Newyork, <http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/The-MillenniumDevelopmentGoalsReport2012.pdf>, 12.01.2014

UYVAL, Doğan, Volkan ALPTEKİN; (2009), “Examination of Growth-Unemployment Relationship By Using VAR Model in Turkish Economy (1980-2007)”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, Aralık 2009.

YENTÜRK, Nurhan; (1997), *Türk İmalat Sanayiinde Ücretler, İstihdam ve Birikim, Araştırma Sonuçları*, FES İstanbul

YILDIRIM, Kemal; Doğan, KARAMAN ve Murat, TAŞDEMİR; (2012), *Makroekonomi*, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık.

YÜCEOL, H. Mualla; (2006), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Dinamikleri”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı:243